

Araştırma Makalesi • Research Article

Cihan Harbi'nde Osmanlı Hilafeti ve Fas: Ahmed el-Heybe'nin Sultan Mehmed Reşad'a Mektubu

The Ottoman Caliphate and Morocco during the World War I: Ahmed al-Hiba's Letter to Sultan Mehmed Reşad

Halil KAYA*

Öz: Fas'ta sömürgecilik karşıtı mücadele konusunda en dikkat çeken isimlerden bir tanesi Ahmed el-Heybe bin Şeyh Maülayneyn'dir. 30 Mart 1912'de Fransa'nın Fas'ta himaye rejimi tesis etmesinin hemen ardından Tiznit'te sultanlığını ilan ederek direnişe başlamış ve 1919'da vefat edene dek mücadelesini sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti, "Cihad-ı Ekber" ilan ederek savaşa dini bir boyut kazandırmıştır. Her ne kadar bu cihat ilanı İslam Dünyası'nın her bir köşesinde tam olarak beklenen etkiyi yapmadıysa da Fas'ta birtakım tesirleri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte Fas'taki direniş hareketleri ile temasa geçilmiş ve bu hareketlere teknik destek sağlanmaya çalışılmıştır. Ahmet el-Heybe de bu bağlamda Sultan Mehmed Reşad'a mektup göndererek Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmiştir. Bu talep neticesinde Almanya ve Osmanlı Devleti ortak bir harekât ile Ahmet el-Heybe'ye subay ve mühimmat gönderme teşebbüsünde bulunmuştur. Bu makalede, Ahmet el-Heybe'nin direniş hareketinde Osmanlı Devleti'nin rolü merkeze alınacaktır. Ahmet el-Heybe'nin Sultan Mehmed Reşad'a gönderdiği ve Madrid'deki Osmanlı-Alman ittifakı temsilcilerinden aldığı mektuplar ve akabinde bölgeye gönderilen Osmanlı subayları üzerinden birincil kaynaklar kullanılarak bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Fas, Ahmet el-Heybe, I. Dünya Savaşı, Propaganda

Abstract: One of the most notable figures in the anti-colonial struggle in Morocco is Ahmed al-Hiba b. Sheikh Ma al-Aynayn. Immediately after the establishment of the French protectorate in Morocco on March 30, 1912, he declared his sultanate in Tiznit and initiated resistance, which he continued until his death in 1919. During World War I, the Ottoman Empire declared the "Great Jihad" to give the war a religious dimension. Although this proclamation of jihad did not have the desired impact in every part of the Islamic world, it had some effects in Morocco. As the Ottoman Empire entered the war, contacts were made with the resistance movements in Morocco, and attempts were made to provide technical support to these movements. Ahmed al-Hiba, in this context, sent a letter to Sultan Mehmed Reşad requesting assistance from the Ottoman Empire. As a result of this request, Germany and the Ottoman Empire attempted to send officers and ammunition to Ahmed al-Hiba through a joint operation. This article will focus on the role of the Ottoman Empire in Ahmed al-Hiba's resistance movement. An assessment will be made using primary sources, including the letters Ahmed al-Hiba sent to Sultan Mehmed Reşad and those he received from representatives of the Ottoman-German alliance in Madrid, as well as the Ottoman officers sent to the region.

Keywords: Ottoman Empire, Morocco, Ahmed al-Hiba, World War I, Propaganda

* Doktora, Université Internationale de Rabat, halil.kaya@uir.ac.ma, ORCID: 0000-0002-7951-2636

Cite as/ Atıf: Kaya, H. (2023). Cihan Harbi'nde Osmanlı Hilafeti ve Fas: Ahmed el-Heybe'nin Sultan Mehmed Reşad'a Mektubu. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(Afrika), 1-17. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1309023>

Received/Geliş: 02 June/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 07 September/Eylül 2023

Düzeltilme/Revised form: 30 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 September/Eylül 2023

Giriş

Fas Sultanlığı, ya da resmî belgelerdeki ismiyle Şerifler Devleti, XX. yüzyıl başlarında Afrika'da bağımsızlığını muhafaza eden nadir devletlerden bir tanesiydi. 1912'de evvela Fransa daha sonra da İspanya ile imzaladığı antlaşmalar neticesinde ülke toprakları bu iki devletin himayesine girdi. Dolayısıyla 1912-1956 arası dönem, Fas tarihinde "Himaye Dönemi" şeklinde adlandırılmaktadır.

Fas'ta sömürgecilik karşıtı mücadelelerin tarihi XIX. yüzyıla uzanmaktadır. 1830'da Cezayir'in Fransızlarca işgal edilmesi ve 1884'te İspanyolların, Fas'ın güneyde bulunan toprakları olan Sahra bölgesinde himaye rejimi tesis etmesi neticesinde bu iki devletin işgallerine karşı çok sayıda silahlı direniş hareketi ortaya çıkmıştır. İspanyollar her ne kadar Sahra bölgesinde himaye rejimi kurdularsa da Fransızların Moritanya'nın Adrar bölgesini işgal ederek Sahra'ya yönelik baskısını artırmıştır. Bu makalenin konusunu teşkil eden Ahmed el-Heybe'nin babası Şeyh Mâülayneyn, Fas Sultanı Abdülaziz'in de yardımlarıyla bölgede Fransız ilerlemesine karşı durarak sömürgecilik karşıtı direnişin simge ismi haline gelmiştir. Şeyh Mâülayneyn 1910'da vefat edince yerine geçen oğlu Ahmed el-Heybe ise babasının siyasetini takip ettiği gibi 30 Mart 1912'de imzalanan Fez Antlaşması ile Fas'ta Fransız Himaye Rejimi kurulunca Merakeş üzerine yürüyerek 14 Ağustos 1912'de şehre girerek saltanatını ilan etmiştir. Fakat hemen harekete geçen Fransız kuvvetleriyle Merakeş yakınlarında bulunan Sidi Bu Osman mevkiinde yaptığı savaşı kaybedince güneye çekilmek durumunda kalmış ve mücadelesini 1919'daki vefatına kadar sürdürmüştür (Burke III, 1976, s. 199-204). Ahmed el-Heybe, bu mücadelesi esnasında Osmanlı Devleti'nin de desteğini görmüştür.

Fas ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin başlangıcı XVI. yüzyıla uzanmaktadır. Kuzey Afrika'da tam olarak Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girmemiş tek memleket olan Fas, sultanlarının peygamber soyundan gelen şerifler olması ve hilafet iddiası gütmeleri sebebiyle Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde zaman zaman problem yaşamıştır. Osmanlı Devleti ise Fas'ı hakimiyeti altına almak için hiçbir zaman askeri bir sefer düzenlememiş fakat oradaki nüfuzunu artırmak amacıyla iç işlerine müdahale etmekten de geri kalmamıştır. I. Dünya Savaşı başlayıp Osmanlı Devleti "Cihad-ı Ekber" ilan ederek Almanya ve Avusturya saflarına katılırken savaşa dini bir boyut kazandırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu Müslüman sömürgeler ayaklandırılmaya çalışılmış ve bu amaçla bölgeye subaylar da gönderilmiştir. Cihan Harbi esnasında Osmanlı Devleti'nin bu amaçla politika yürüttüğü ve asker gönderdiği memleketlerden bir tanesi de Fas'tır. Savaşta tarafsız kalan İspanya'ya gönderilen subaylar üzerinden Fas'taki silahlı direniş hareketlerinin askeri ve lojistik ihtiyaçları görülmeye çalışılmış ve Fransızları bölgede meşgul ederek Fas'ta bulunan kuvvetlerini Avrupa'daki cephelere aktarmasının önüne geçilmek amaçlanmıştır (Kaya, 2019).

Yukarıda bahsedildiği üzere Ahmed el-Heybe, I. Dünya Savaşı başladığında silahlı direnişini sürdürmekteydi. Ahmed el-Heybe'nin Merakeş'in güneyindeki hareketinden başka Fas'ta başkaca silahlı direniş hareketleri de bulunuyordu. Örneğin Orta Atlaslar'da Moha ou Hammou ez-Zeyyani, Kuzeyde ise Cezayirli Emir Abdülkadir'in oğullarından Emir Abdülmalik'in direniş hareketleri bunlardan bazılarıdır. Bilhassa Emir Abdülmalik'in hareketi, başlangıcı ve icrası bakımından tam bir Osmanlı-Alman inisiyatifidir (Kaya, 2022, s. 46-50). Madrid merkezli Osmanlı-Alman organizasyonunu Ahmed el-Heybe'nin direniş hareketini de desteklemiştir. Diğer direniş hareketi liderleri ile de irtibatlı olan Ahmet el-Heybe, teknik anlamda üstünlüğünden mustarip olduğu Fransızlara karşı daha etkili olabilmek adına Osmanlı Sultanı Mehmed Reşad'a bir mektup göndererek bağlılığını bildirmiş ve bir takım askeri uzmanlar için talepte bulunmuştur. Ahmed el-Heybe'nin bu mektubu, muhtevası itibarıyla olduğu kadar taşıdığı sembolik mana bakımından da ziyadesiyle önemlidir. Zira bu mektup, Fas'ta saltanatını ilan eden ve oldukça mühim bir bölgede otoritesini tesis etmiş olan bir liderin Osmanlı sultanını Halife olarak tanıması ve biat etmesi manasına gelmektedir.

Osmanlılar ve Almanlar tarafından 1916'da bölgeye askeri uzmanlar gönderilmesine kadar varan bu destek, döneme dair yapılmış birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların neredeyse tamamı, genelde Fas'taki direniş hareketlerinin ve özelde de Ahmed el-Heybe'nin hareketinin Almanlar ve Osmanlılarla irtibatına değinseler de bu çalışmaların hiçbirinde Osmanlı arşiv vesikaları referans

alınmamıştır (Bekraoui, 2009; Correale, 2014; Rivet, 1988; Burke III, 1975). Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cihan Harbi'nde Fas'taki direniş hareketleri ile Osmanlı Devleti'nin bölgedeki operasyonlarını Osmanlı arşiv vesikaları ışığında ve detaylı biçimde ele alan bir tek çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışma, Ahmet Tetik tarafından üç cilt halinde yayınlanan "*Teşkilat-ı Mahsusa Tarihi*" adlı eseri ve bu eserin bilhassa ilk cildir (Tetik, 2014). Bu eserin esas önemi, yazımında Osmanlı arşivine (BOA) ek olarak Genelkurmay arşivinin (ATASE) de oldukça zengin biçimde kullanılmış olmasıdır. Fakat bu eser de yalnızca mezkur iki arşivde bulunan vesikaları baz alınarak hazırlanmış bir çalışma olması ve bölgeye dair diğer kaynakları ıskalması bakımından eksiklikler barındırmaktadır. Bizim çalışmamız ise hem Osmanlı hem de Fransız arşiv vesikalarını içermekte bunun yanı sıra konu ile ilgili diğer birincil ve ikincil kaynakları baz alarak söz konusu mektup özelinde I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin Fas'a nüfuz etme çabalarından birini değerlendirmektedir.

I. Cihan Harbi öncesinde sömürgeci güçler karşısında Fas'ın vaziyeti

XIX. yüzyıl, birçok Müslüman devlet için olduğu gibi Fas içinde siyasi ve iktisadi gerilemenin etkilerinin tam olarak hissedildiği bir dönem olmuştur. 1830'da Cezayir'in Fransızlarca işgal edilmeye başlanması ve 1880 itibarıyla Sahra'da kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan Fransız ve İspanyol baskısı neticesinde Fas, kuzey ve batısında Akdeniz ve Atlas Okyanusu, doğu ve güneyinde de sömürgeci güçlerle çevrelenmiş, izole olmuştu. 1848'de Fransızlarla yaptığı İslî savaşını kaybetmiş, 1859-60'ta da İspanyollara karşı Titvan savaşında ağır bir hezimet yaşamıştı. Bu iki büyük savaşın neticesinde sömürgeci güçler karşısındaki teknik zafiyetinin farkına varıp bilhassa askeri sahada reform teşebbüslerinde bulunsa da 1900'lü yıllar başladığında Fas resmen olmasa da ekonomik ve askeri açıdan yarı sömürge haline gelmişti.

Mevlay Hasan bin Muhammed (1873-1894) dönemi, yukarıda bahsettiğimiz askeri reform teşebbüslerinin yoğun olduğu bir dönemdir. Avrupalı devletlerden gönderilen askeri uzmanlar ile çağın gerisinde kalmış Fas ordusu modernize edilmeye çalışılmış, askeri teçhizatlar yenilenmiş ve modern usulde istihkamlar inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra Mevlay Hasan, merkezi otoritenin tam manasıyla tesisini sağlayıp vergi gelirlerini artırarak devleti içinde bulunduğu finansal açmazdan kurtarmaya gayret etmiştir (Burke III, 1976). Fakat Mevlay Hasan'ın vefatıyla yerine henüz reşit olmayan oğlu Abdülaziz'in geçmesi ve bu dönemde Avrupa bankalarından alınan yüksek faizli krediler neticesinde Fas, XX. yüzyılın hemen başında ekonomik özgürlüğünü yitirmiş vaziyettedir.

XX. yüzyıl başında Fas'a yönelik emelleri sebebiyle sömürgeci güçlerin arasında bir çıkar çatışması baş göstermiştir. Bu çatışmaya son vermek için İngiltere ile Fransa, 1904'te Entente Cordiale (Yürekten Antlaşma) adlı bir antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre İngiltere, Fransa lehine Fas'taki emellerinden vazgeçerken Fransa ise İngiltere için Mısır'dan feragat etmiştir. Bu antlaşma, diğer sömürgeci devletlerden bazılarında rahatsızlık uyandırdığı için İspanya ve İtalya gibi devletlerle de benzer dostluk antlaşmaları aynı dönemde imzalanmıştır. Fakat XIX. yüzyılın son çeyreğinde siyasi birliğini sağlayıp, Afrika'da koloni arayışına giren Almanya, bu paylaşımına razı olmamıştır. Fas'ta önemli bir ticaret ağı bulunan Almanya, Fransa'nın Fas üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı sömürgecilik tekeline karşı çıkmış ve Alman imparatoru Kayzer Wilhelm'in 1905'te Tanca'yı ziyaret etmesi ile kriz oldukça vahim bir hal almıştır. Netice itibarıyla 1906'da İspanya'da Algeciras Konferansı tertip edilmiştir. Esasen bu konferans Fas'ın resmi olarak sömürgeleştirilmesini yalnızca birkaç sene ötelemiştir. Zira 1911'de bir kez daha Fransa ile Almanya karşı karşıya gelmiş, Fransa'nın Kongo'daki bir kısım topraklarını Almanya'ya terk etmesi karşılığında Almanya da Fransa'yı Fas'ta serbest bırakmıştır.

Mevlay Hasan gibi enerjik ve reformist bir sultanın ardından tahta geçen Mevlay Abdülaziz, iktidarının ilk yıllarında reşit olmadığı için devlet işleriyle alakadar olmamıştır. 1900'e kadar devlet işlerini idare eden başvezir Ba Ahmed'in vefatı sonrası idareyi ele alan Mevlay Abdülaziz, batı kültürüne müzahir oluşu, Avrupalı uzmanları önemli mevkilere getirmesi ve devasa kredi borçlarını ödeyebilmek için ihdas ettiği geleneğe aykırı vergiler neticesinde Fas halkının ve bir kısım elitinin

öfkelerini kazanmıştır (Laroui, 2001). Algeciras Konferansı hükümlerinin Sultan Abdülaziz tarafından kabul edilmesi ve 1907'de Fransızların Vecde ile Şaviye bölgelerini işgal etmesine tepkisiz kalınması ile bu öfke had safhaya ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak, sultanın halifesi sıfatıyla Merakeş'te bulunan kendisinden yaşça büyük kardeşlerinden Abdülhafız, bölgedeki önemli kabile reislerinin ve Fas ulemasının kahir ekseriyetinin desteğiyle isyan ederek iki yıllık bir sürecin sonucunda kardeşini devirerek 1908-1909'da resmen Fas sultanı olmuştur. Hafiziye hareketi olarak adlandırılan bu isyan, ülkede giderek artan sömürgeci Avrupalı devletlerin baskısına karşı koyma motivasyonu ile başladığı için Abdülhafız "cihad sultanı" sıfatıyla anılmaya başlanmıştır. Fakat tahta geçtikten sonra zaten mevcut olan ekonomik sıkıntılara ek olarak başlayan iç isyanlar neticesinde Fransızlar ile anlaşmaya mecbur olmuş ve nihayetinde 1912'de Fez Antlaşması'nı imzalayarak Fransız himayesini kabul etmek durumunda kalmıştır (Burke III, 1976, s. 99-180). 12 Ağustos tarihinde de tahttan çekilmeye ikna edilmiş ve yerine kardeşlerinden Mevlay Yusuf Fas Sultanı olmuştur.

1912'de Fransa ve İspanya himayesine girmiş bulunan Fas'ta bir takım bölgesel ve dini referanslı direniş yahut cihad hareketleri baş göstermiştir. Fransız Genel Valisi General Lyautey'in "kullanışlı Fas" şeklinde tavsif ettiği, büyük kıyı şehirlerini ve ticaret yollarını içerisinde barındıran bölgelerin dışında kalan sahalardaki kabileler ayaklanarak Fransız kuvvetlerine saldırılar düzenlemeye başlamışlardır. Kuzeyde, Rif bölgesinde Muhammed Ameziane, Orta Atlaslarda Moha ou Hammu ez-Zeyyani, güneyde ise Ahmed el-Heybe liderliğinde ortaya çıkan bu hareketler, İspanya ve Fransa'nın Fas'ta ciddi bir askeri efor sarf etmesine sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı başladığı esnada Fransızlara karşı mücadele eden hareketlerin hepsi faal halde bulunmaktaydı. Bu hareketlerin liderleri, savaş boyunca hem birbirleri ile irtibatla kalarak koordinasyonu sağlamaya çalışmış hem de Almanya ve Osmanlı Devleti gibi dış güçlerin desteğini elde ederek ekonomik, teknik ve lojistik açıdan imkanlarını artırmaya çalışmışlardır.

II. Cihan Harbi'ne kadar Ahmed el-Heybe'nin Fransızlara karşı cihad hareketi

Şeyh Maülayneyn, bugün Moritanya sınırları içerisinde bulunan Şinkit bölgesinde doğmuştur. Soyu, Fas'taki İdrisi hanedanının kurucusu olan I. İdrise ulaşır. Dolayısıyla peygamber soyundan gelen şeriflere mensuptur. Babası, Kadiriyye tarikatının Faziliyye kolunun kurucusu Şeyh Muhammed Fazıl'dır. Babasından sonra tarikatın lideri olan Maülayneyn, bölgede Fransız sömürgeciliğine karşı direnişin anahtar ismi haline gelmiştir. Tarikat lideri bir alim ve şerif olan Maülayneyn, bağlı olduğu Fas sultanları ile iyi ilişkiler tesis etmiş ve Fransızlara karşı cihadında bu sultanların maddi desteğini görmüştür (Özel, 2019). Fas'ın birçok bölgesinde zaviyeler açarak müntesiplerinin sayısını artıran Maülayneyn, nüfuzunu git gide artırarak önemli bir dini-siyasi lider haline gelmişti. Mevlay Abdülaziz ve sonrasında tahta geçen Abdülhafız ile kurduğu yakın ilişki, onun bu yükselişinde önemli etmenlerden biri olmuştur. Fakat Abdülhafız'ın Fransızlar karşısında mevzi kaybederek büyük tavizler vermeye başlamasıyla Maülayneyn Tiznit'e gelmiş ve buradan yönetime el koymak amacıyla bir sefer yapma hazırlığına koyulmuştur. Fakat bu sefere çıkmadan 28 Ekim 1910'da hastalanarak vefat etmiştir (Traore, 1981, s. 1007-1008)

Şeyh Maülayneyn'in 1910'da vefatıyla yerine oğullarından Ahmet el-Heybe geçmiştir. Babasının Fransızlara karşı başlattığı cihad hareketini devraldığında kırklı yaşlarda olduğu bilinen Ahmed el-Heybe, 30 Mart 1912'de imzalanan ve Himaye rejiminin tesis edildiği Fez Antlaşması henüz imzalanmadan evvel 1911'de Tiznit'te "imamü'l mücahidin" unvanını alarak bizzat cihadın başına geçmişti. Cuma namazlarına imamlık etmesi ve Sus bölgesinin kabile reislerine kendisine katılmalarını emreden mektuplar yollaması onun daha 1911'de bir nevi saltanatını ilan ettiği şeklinde anlaşılabilir. Babasından tevarüs eden şöret ve karizmaya ek olarak Ahmed el-Heybe'nin birtakım mucizeler gerçekleştiren dolayısıyla ilahi vergiye mazhar bir kimse olduğu şayialarının bölgede yayılması neticesinde bölge haklından ve hatta tüm Fas'tan kendisine önemli miktarda katılım gerçekleşmiştir (Burke III, 1976, s. 200-201).

30 Mart 1912'deki Fez Antlaşması'nın imzalanmasının akabinde 15 Temmuz Tiznit'ten Merakeş'e doğru yola koyulan Ahmed el-Heybe, Merakeş'e yaklaştıkça Medeni el-Glavi, Abdülmalik

el-Mutugi, Kaid Najem gibi bölgedeki nüfuzlu kabile liderleri ile bir kısım ordu komutanları kendisine katılmaya başlamıştır. Böylece kuvvetlerinin sayısı artarak piyade ve süvari toplam 13.000 asker seviyesine ulaşmıştır (Segonzag, 1917, s. 65). 18 Ağustos 1912’de Merakeş resmen Ahmed el-Heybe’nin kontrolüne geçmiştir. Merakeş’e girişinin hemen akabinde şehrin uleması tarafından el-Heybe’nin sultan ilan edilmesi ile Fas’ta aynı anda hem Mevlay Yusuf’un hem de Ahmed el-Heybe’nin saltanatı söz konusu olmuştur. Fas tarihinin çeşitli dönemlerinde birden fazla saltanat iddiasında bulunan kimselerin varlığı yahut kardeşlerin taht mücadeleleri için farklı şehirlerde kendilerini sultan ilan etmeleri gibi hadiseler rastlanmaktadır. Fakat el-Heybe’nin saltanat iddiası, aslen şerif olması ve Fas’ın tarihi başkentlerinden Merakeş’i ele geçirerek bu şehrin uleması ve ayanı tarafından sultan olarak tanınması sembolik açıdan ziyadesiyle önemlidir. Nasıl ki Merakeş’in güneyinden aşama aşama bölge kabilelerinin katılımıyla gücünü artırarak buraya gelmişse, Merakeş’e geldikten sonra da daha kuzeyde bulunan kabilelerden biat almaya başlayan Ahmed el-Heybe’nin bu yükselişi Fas’ta henüz yeni sayılabilecek Fransız Himaye rejimi yöneticilerini oldukça endişelendirmiştir. Netice itibariyle Fransızlar tarafından Merakeş’i geri almak üzere Albay Mangin komutasında beş bin kişilik iyi teçhiz edilmiş bir birlik gönderildi. Ahmed el-Heybe’nin yaklaşık on bin kişilik kuvvetleriyle Merakeş’in takriben 30 km kuzeyinde bulunan Sidi Bu Osman adlı yerde karşılaşan Fransız birlikleri bu muharebeden galip çıktı. Bu muharebenin el-Heybe kuvvetleri için tam bir hezimet olmasının sebebi ise sayıca az olsa da teknik olarak üstün olan Fransız birliklerine karşı açıktan bir süvari hücumu düzenlenmesidir (Burke III, 1976, s. 204-207).

Ahmed el-Heybe, henüz Merakeş’i ele geçirip orada sultan ilan edilmeden evvel Almanya ve İspanya’nın dikkatini çekmekteydi. Almanya’nın Fransa ile Fas üzerine olan rekabetinden genel olarak yukarıda bahsetmiştik. İspanya, Fransa gibi Fas’ın bir bölümünü “himaye” adı altında sömürgeleştirmişti. Fakat Fas’ın esas nüfus yoğunluğuna, ticari aktivitesine sahip şehirleri gibi başkenti de Fransızların payına düşmüştü. Bu sebeple Fransızlar Fas sultanını kontrolleri altında tutabiliyorken İspanyollar, idarelerinde bulunan Fas’ın kuzey bölgesinde Sultan’ın oradaki temsilcisi sıfatıyla hareket edecek bir halifenin tayini ile yetinmek durumunda kalmışlardı. Tarihi açıdan Fransa’dan çok daha evvel Fas’a ilgi duyan İspanya için Fas’ta Fransa’nın imtiyazlı sömürgeci olması rahatsız edici bir durumdu. Cihan Harbi esnasında da yapacağı gibi İspanya, Fas’ta Fransızlara karşı olan hemen her hareketi gizli yahut açık destekleyerek Fransız nüfuzunu kırmaya gayret etmiştir. Bu bağlamda Fas’taki İspanyol temsilcilerin Ahmed el-Heybe ile irtibat kurarak ona dolaylı yoldan destek vermeleri söz konusudur. Örneğin Tanca’daki İspanyol Elçiliğinin hamiliğinde çıkarılan el-Hak gazetesi, el-Heybe’nin mücadelesi lehine açıkça propaganda yürütmüştür. Hatta bu hususta sonraki dönemde Fransızlar tarafından tutuklanan gazetenin Mısırlı editörleri Ahmed Rıfat ve Mahmud, yargılamaları esnasındaki sorguda Ahmed el-Heybe ile iletişim halinde olduklarını itiraf etmişlerdir (Burke III, 1972, s. 111-112).

Fransızların Fas’taki en büyük rakibi olan Almanya da Ahmed el-Heybe’nin mücadelesini desteklemiştir. Maülayneyn zamanından beri bölgeye ticaret faaliyeti kılıfı altında ajanlar göndermek suretiyle Fransızlara karşı savaşan kuvvetlere silah ve para desteği sağlayan Almanya, Ahmed el-Heybe’nin Merakeş’e yürüyüşü esnasında da Mannesmann Kardeşler¹ vasıtasıyla onunla irtibat kurmuştur. Fakat Fransızlara karşı cihad ederken Almanya gibi bir başka gayrimüslim devletle yakın münasebet kurması onun “mücahid” imajına zarar verebileceği için Ahmed el-Heybe, cihadının bu ilk döneminde Almanlara karşı daha mesafeli durmayı tercih etmiştir. Fakat yine de kendisiyle irtibata geçen ve Agadir bölgesinde yatırımları bulunan Otto ve Robert Mannesmann’a at hediye ederek bölgedeki kabileler tarafından rahatsız edilme ihtimaline karşın onlara serbest geçiş içini koruma sağlamıştır (Agrour, 2018, s. 160).

Ahmed el-Heybe’nin cihad hareketine bir diğer dış destek de Osmanlılardan gelmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti’nin resmi bir girişiminden söz edilemezse de 1909-1910’da daha evvel ordudan uzaklaştırılmış bir miktar subay Fas ordusunun modernizasyonu için istihdam edilmişti. Bu istihdam,

¹ Mannesmann adlı Alman şirketi, Fas’ta önemli maden imtiyazları elde etmiş bir şirkettir. Mannesmann kardeşlerin Fas, Libya, Mısır gibi ülkelerde ticaret yaparken aynı zamanda Almanya için istihbarat faaliyetlerinde buldukları da bilinmektedir.

Mısır merkezli İttihad-ı Mağribi adlı bir cemiyetin girişimlerinin bir sonucuydu. İttihad-ı Mağribi Cemiyeti, Muhammed eş-Şerii Paşa isimli, Fas asıllı birinin başkanlık ettiği Kahire merkezli bir gizli cemiyettir. Amacı, ittihad-ı islam siyaseti doğrultusunda Kuzey Afrika'da sömürülen devletleri birleştirmektir (FO 371/1114). Mısır'da oldukça güçlü bir organizasyon ağına sahip olduğu anlaşılan İttihad-ı Mağribi, söz konusu Osmanlı subaylarının Fas'a gidişini ayarlamıştı. Osmanlı subaylarının Fas'taki görevi Fransız diplomatik baskısı sonucu son bulsa da bu subaylardan bazılarının Ahmed el-Heybe'ye katıldığı ve Merakeş'in ele geçirilmesine giden süreçte onun ordusunda görev aldığı İngiliz arşiv belgelerine yansıyan bilgiler arasındadır (FO 413/57). Daha evvel Fas ordusu hizmetinde bulunan subaylara liderlik eden Tahir Bey, İttihad-ı Mağribi Cemiyeti'nin faal bir üyesi olarak bu süreçte rol almıştır. Ahmed el-Heybe'nin mücadelesini İttihad-ı Mağribi namına desteklemek için Tanca'ya geldiği esnada Fransızlar tarafından tutuklanarak Cezayir'in Oran şehrine gönderilmiştir. Oran'dan Cebelitarık'a geçmeyi başaran Tahir Bey, Fransız raporlarına göre buradan Ahmed el-Heybe'ye 6.000 tüfek göndermek niyetindedir. Tahir Bey'i yakalamak ve söz konusu silahlara el koymak için Cebelitarık'taki konsolosları vasıtasıyla epey uğraşan Fransızlar bir netice alamamıştır (CADC 206CPCOM/433). Ahmed el-Heybe'nin mücadelesine Osmanlıların yardım teşebbüslerine yönelik Fransız yazışmalarına yansıyan bir diğer hadise ise 1914 tarihine tekabül eder. 19 Şubat 1914 tarihli bir rapora göre, yine İttihad-ı Mağribi Cemiyeti üzerinden Ahmed el-Heybe nezdine Osmanlı subayları gönderilmektedir. Bu defa bu teşebbüsün bizzat İttihat ve Terakki'nin bir icraatı olduğu ifade edilen raporda, İstanbul'dan Kahire'ye doğru yola çıkan Yüzbaşı Süleyman Nuri Bey, Osman Nuri ve Said isimli iki mülazımla birlikte Kahire'den Fas'a doğru yola çıkacaklardır. Yine raporda iddia edilene göre, İttihat ve Terakki, bu subaylara Ahmed el-Heybe'nin yanında geçirecekleri sürenin terfi zamanı göz önünde bulundurulacağı sözünü vermiştir (CADC 206CPCOM/433).

III. Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin Fas Stratejisi ve Ahmed el-Heybe'nin Sultan Mehmed Reşad'a Mektubu

Cihan Harbi'ne Almanya ve Avusturya saflarında katılan Osmanlı Devleti, cihad-ı ekber ilan ederek savaşa dini bir boyut kazandırmayı amaçlamıştı. Bu cihad ilanı ile birlikte İtilaf Devletleri'nin Müslüman sömürgelerinde ayaklanmalar çıkarmaya yönelik bir plan takip edilmekteydi. Baron Max von Oppenheim tarafından geliştirilen ve 1914'te "Düşmanlarımızın İslam Bölgelerinde İhtilalle Çıkartılmasına İlişkin Memorandum" başlığıyla Alman Dışişleri Bakanlığına sunulan bu planın Fas'ı içeren kısmında her ne kadar Fas'ta topyekün bir ayaklanma çıkarılması ihtimalinin zayıf olduğuna vurgu yapılırsa da orada yürütülecek propaganda faaliyetlerinin oldukça önemli olduğuna dikkat çekilmiştir (Kon, 2011, s. 236). Bu doğrultuda Fas'a yönelik operasyonların, savaşta tarafsız kalan İspanya'dan, her iki devletin burada bulunan diplomatik temsilcilikleri merkez olacak şekilde icra edildiğini görmekteyiz. Madrid'deki Alman elçiliği askeri ataşesi Arnold von Kalle, Fas'taki direniş hareketlerine sağlanan para ve silah desteğini organize eden ağın başındaki isimdir. Osmanlı Devleti'nin de savaşa dahil olmasıyla, Fransızlara karşı dini referanslı bir istiklal mücadelesi vermekte olan direniş hareketlerinin yine gayrimüslim bir devlet olan Almanya ile açıktan iş tutmalarının sakıncalı olması sebebiyle bölgeye Osmanlı subaylarının da gönderilmesi uygun görülmüştür. Bu bağlamda Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Madrid'e askeri ataşe sıfatıyla gönderilen Binbaşı Tahir Bey, Osmanlı Devleti adına Fas operasyonlarının koordinasyonunda görev almıştır. Tahir Bey'e bu görevde refakat eden İsmet, Nuri ve Remzi adındaki üç subay, bölgeye bizzat giderek Fas'taki çeşitli direniş hareketlerine fiilen iştirak etmişlerdir. Örneğin Nuri Bey, kuzeyde Abdülmalik nezdinde görev alırken Remzi Bey ise Reysuni nezdine gönderilmiştir. İsmet Bey ise koordinasyonu sağlamakla vazifelidir. İspanya'ya gider gitmez savaş başında buraya iltica etmiş olan eski Fas sultanı Abdülhafız ile irtibata geçen Tahir Bey, sunduğu raporlarda Fas'ta ciddi bir harekate girişmek için sabık sultanın desteğinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Mevlay Abdülhafız ile anlaşarak kendisi Almanya, Osmanlı Devleti ve Avusturya tarafından Fas Sultanı kabul edilmiştir (Kaya, L'Empire Ottoman et les Mouvements de Résistance au Maroc pendant la Grande Guerre, 2019). 1915'ten 1916'ya kadar faal bir biçimde çalışan Osmanlı subayları, ilerleyen süreçte Alman subaylarla stratejik anlaşmazlıklar yaşamıştır. En önemli anlaşmazlık, yukarıda belirttiğimiz Mevlay Abdülhafız'e yönelik takip edilen siyasetle ilgilidir. Abdülhafız'ın sultan olarak kabul edilmesinden itibaren Almanya, eski sultanın Fas'a geçirilecek

buradaki direniş hareketlerini tek çatı altında toplamayı amaçlamaktaydı. Abdülhafız ise çeşitli sebepler göstererek ve bilhassa zamanın ve zeminin uygun olmadığını söyleyerek adeta Almanları oyalamaktaydı. Bu ise Almanların Abdülhafız hakkında kanaatlerini olumsuz etkiliyor ve eski sultana muamelelerindeki üslup sertleşiyordu. Tahir Bey'in tüm bunlardan şikayet ettiği raporunda, Almanların sabık sultana adeta bir “düşük sultan” gibi muamelede bulunduğunu, bu durumun imzaladıkları mutabakata aykırı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Tahir Bey'e göre Abdülhafız'ın Fas'a geçme hususunda çekimser tavrı, Cebelitarık civarında İtilaf Devletleri kuvvetlerinin uyguladığı sıkı gözetim göz önünde bulundurulursa makul bir tavidir. Tahir Bey'e göre Abdülhafız için en uygun yol havayoludur. Fakat bu plan da tehlikeli bulunarak uygulanmamıştır (Kaya, 2022). Bu anlaşmazlıkların boyutu artınca, Alman yetkililer Enver Paşa'ya durumu arz ederek söz konusu subayların Fas'a yönelik görevlerinin iptal edilmesini sağlamışlardır. Tahir Bey ve beraberindeki subaylar görevden el çekirilip Amerika'ya tayin edilseler de İspanya'yı terk etmemişler ve uzun süre daha Fas işleriyle meşgul olmuşlardır (Ünalp, 2019, s. 366). Alman askeri ataşe von Kalle ile anlaşamayan Tahir Bey, Osmanlı Maslahatgüzarı İbrahim Ziya Bey'in de kendisine karşı Alman elçiliği ile çalıştığını iddia ederken, Alman yetkililer ise Tahir Bey ve diğer subayların, ellerinde bulunan ve Fas'a dair operasyonu ihtiva eden belgeler üzerinden şantaj yapma ihtimali üzerinde durarak bu subaylara maaş ödenmesini teklif etmişlerdir (Tetik, 2014, s. 100).

Cihan Harbi'nde Fas'taki genel duruma bakıldığında, saltanat iddiası güden Ahmed el-Heybe ve Reysuni gibi yerel direniş liderleri ve buna mukabil Fransızların güdümünde meşru sultan olarak da Mevlay Yusuf bulunmaktaydı. Ayrıca Himaye antlaşmasına imza atmasını müteakip Tanca'da ikamet etmeye başlayan sabık sultan Abdülhafız, 1914'te seyahat için gittiği İspanya'dan savaş başlayınca geri dönmemiş ve orada Osmanlı-Alman desteğiyle yeniden saltanat iddiasında bulunmuştu. Bunlardan başkaca Rif bölgesinde cihad etmekte olan Cezayirli Emir Abdülkadir'in oğullarından Abdümalik de resmen saltanat iddiasında bulunmasa da bölgedeki kabilelere vergiler ihdas ederek, müstakil bir orduya hükmederek ve Osmanlı Sultanı namına bölgede cihadın icracısı olduğunu söyleyerek adeta bir sultan gibi hareket etmekteydi (Correale, 2008). Dolayısıyla Cihan Harbi esnasında Fas'ta, ikisi ülkeyi 17. yüzyıldan beri yöneten Alevi hanedanına mensup olmak üzere toplamda beş adet saltanat iddiası güden liderin varlığından söz edebiliriz.² Osmanlı Devleti namına Fas'a yönelik hareketi idare eden Tahir Bey'in tercihini sabık sultan Mevlay Abdülhafız'den yana kullanması, Abdülhafız'ın ülkeyi Fransız yönetimine teslim eden sultan olmasından sonra tebaası nezdinde oldukça sarsılan imajı göz önünde bulundurulursa mantıklı bir tercih gibi görünmemektedir. Bu durum, 1909-1910'da Fas'ta ordusunun modernizasyonu için Mevlay Abdülhafız tarafından istihdam edilen subayların başında Tahir Bey'in olduğu düşünülürse daha iyi anlaşılabilir. Tahir Bey, İspanya'da görev yaptığı süre içerisinde Mevlay Abdülhafız ile daima birlikte hareket etmiş, Fas hareketini bu sabık sultan üzerine bina etmeye yönelik Enver Paşa'nın şüphelerini gidermeye çalışmış ve başarılı da olmuştur. Buna mukabil ise Mevlay Abdülhafız, Tahir Bey'in hizmetlerinden memnuniyetini ifade eden mektuplar yazarak söz konusu subayın terfi ettirilmesini rica etmiştir. Hakikaten de çıkarılan bir irade ile evvela Binbaşı Tahir Bey'in rütbesinin, *Mevlay Abdülhafız'ın hizmetinde olduğu süre boyunca* “Miralay” olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Fakat Mevlay Abdülhafız'ın bu durumu teessüfle karşılayıp Tahir Bey'in çok önemli vazifeler gördüğünden bahisle kalıcı olarak terfi ettirilmesinde ısrar etmesi sonucu Tahir Bey'in rütbesi binbaşılıktan miralaylığa yükseltilmiştir (BOA. HR. SYS. D.2392, G5, 49-55). Sonuç itibarıyla Tahir Bey ile Mevlay Abdülhafız arasındaki şahsi münasebetin, Osmanlı-Alman ittifakının Fas operasyonunu manipüle ettiği söylenebilir. Zira Mevlay Abdülhafız, Osmanlı-Alman ittifakı tarafından sultan kabul edilmiş ve dolayısıyla Fas'taki cihadın lideri pozisyonuna getirilmiştir. Fakat bu durum, sahada arzu edilen karşılığını bulmadığı gibi Fas'taki yerel direniş hareketlerinin liderleri Mevlay Abdülhafız adına değil, Halife olarak Sultan Mehmed Reşad'ı tanımak suretiyle kendi namlarına savaşlarına devam

² Tüm bu beş liderin de aslen şerif olmaları kayda değerdir. Şerif olmayan fakat yine yerel berberî liderlerden olarak Fransızlara karşı direniş hareketi yürüten Muha u Hammu ve Muha u Said gibi liderlerin saltanat iddiası güttüklerine dair hiçbir veri bulunmamaktadır. İslam fetihlerinden itibaren tarih boyunca Fas'a hükmeden hanedanların ekseriyetinin şerif olduğunu belirtmek gerekir. Bu hususta Fas'ta şürefaya mensup olmak ile güç sahibi olmanın ilişkisi için bkz. Halima Ferhat, “Cherifisme et Enjeux du Pouvoir au Maroc”, *Oriente Moderno*, 1999, 18/2, s.473-482.

etmişlerdir. Bu durum ise Fransızlarla birçok cephede mücadele eden kuvvetlerin tek elden yönetilmesine mani olmuş ve koordinasyon eksikliğine neden olarak arzu edilen sonuçların alınmasını engellemiştir.

IV. Ahmed el-Heybe'nin yardım talebi ve Topçu Yüzbaşı Hayri Bey'in Fas görevi:

1912' yazında Merakeş'i ele geçirerek şehrin uleması ve ayanınca sultan ilan edilen Ahmed el-Heybe, Eylül ayı başında Fransız kuvvetleri karşısında Sidi Bu Osman'da vuku bulan meydan muharebesini kaybederek Merakeş'i terk etmiş ve güneye çekilmeye mecbur olmuştu. Fransa tarafından takip edilen, Sus ve Havz bölgelerinin nüfuzlu kabilelerinin başında olan ve daha evvel Ahmed el-Heybe'ye biat etmek zorunda kalan liderlerin elde edilmesine yönelik siyaset başarılı oldu. Bunun sonucunda Ahmed el-Heybe'ye karşı yürütülen askeri hareket, Fransız kurmayları ve yardımcı kuvvetlerinin desteklediği bu kabile liderlerinin birlikleri üzerinden yürütülmeye başlandı. Medeni ve Thami el-Glavi, Abdümalik el-Mutugi, Tayyib Gundafi'nin başını çektiği ve "büyük kaidler" olarak adlandırılan kabile liderleri ile Ahmed el-Heybe arasındaki mücadele savaşın sonuna kadar devam etti. 1912'de başladığı mücadelenin başlarından itibaren Almanlarla irtibatı bulunan Ahmed el-Heybe, Alman-Osmanlı ittifakının desteğiyle başarılı olabileceğini düşünüyordu. Bu doğrultuda Ahmed el-Heybe, Osmanlı Devleti sultanı Mehmed Reşad'a hitaben bir mektup kaleme aldı. Eylül 1916'da yazılan fakat Madrid Sefareti üzerinden İstanbul'a ancak Kasım ayında gönderilen bu mektupta, Fransızların Fas'ın güney bölgelerinde giriştiği işgal faaliyetlerine atıfta bulunan el-Heybe, düşmanlarının karşısında Hilafetin sahibi Osmanlılar ile İslam'ın dostu Almanya'nın bulunmasından duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Sultan'ın kendisine bildireceği her türlü emri yerine getirmeye hazır olduğunu belirten el-Heybe, cihad ettiği bölgeye yakın ve İspanyol kontrolünde olması dolayısıyla münasip bir mevki olan Kanarya Adaları'na bir temsilci gönderilmesi ve hareketin tatbiki üzerine bu kişi dolayısıyla irtibatın sürekliliğin sağlanmasını teklif etmiştir³ (ATASE, BDH.Kol, Kls.1833, D.207, 23-1/1). Söz konusu mektuba ek olarak Ahmed eş-Şems adlı bir zata gönderilmek üzere bir başka mektup daha bulunmaktaydı. Fas ulemasından ve Ahmed el-Heybe'nin akrabasından olan Ahmed eş-Şems⁴, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla savaş esnasında Medine'de ikamet etmekteydi. Ahmed el-Heybe'nin Ahmed eş-Şems ve onun gibi ulemaya mensup bazı Faslılara maaş bağlanması ricasında bulunduğu ve bu arzusunun da uygun görülüp yerine getirildiği ilgili belgelerden anlaşılmaktadır (ATASE, BDH.Kol, Kls.1833, D.207, 23-1/2).

Ahmed el-Heybe, Fransızların teknik üstünlüğünün farkında olması sebebiyle bu açığı kapatabilmek adına kendisine gerekli araç gereç ve topçu subayları gönderilmesi için talepte bulunmuştur. Almanlar ile anlaşmazlık yaşayan ve bundan dolayı görevden el çektirilen Osmanlı subayları Madrid'de bulunmaya devam ederken, Ahmed el-Heybe nezdine gönderilmek üzere bir askeri heyet tertip edilip, Osmanlılardan da bu heyete bir subay dahil edilmesi talebi üzerine Topçu Yüzbaşı Hayri Bey, Almanların eski Fez Konsolosu olan Proebster başkanlığındaki heyete dahil edildi. Berlin Ataşemiliterliğine gönderilen yazıya göre Hayri Bey, 3 Ekim 1916'da Balkan Treni ile Berlin'de Fas'a gitmek üzere oluşturulan heyete dahil olmak üzere yola çıkmıştır. Kendisinin heyete takdim edilmesi de Ataşemiliterliğe verilen talimatlar arasındadır (ATASE, BDH.Kol, Kls.1833, D.207, 23-2). Proebster başkanlığındaki heyete Hayri Bey de dahil olduktan sonra Almanya'nın kuzeyindeki Helgoland adasından bir U-20 denizaltısı ile yola çıkmış ve Ahmed el-Heybe'nin etkin olduğu bölgeye, Nun Nehri'nin Atlas Okyanusu'na döküldüğü Assaka bölgesine gelinerek denizaltı ile taşınan altı binden fazla tüfek, bir adet sahra topu, üç adet mitralyöz, tüm bunların mühimmatına ek olarak ciddi miktarda altın ve paranın karaya çıkarılarak teslim edilmesi amaçlanmıştır. Fakat görünüşe göre daha evvel Ahmed el-Heybe ile Madrid'deki Alman-Osmanlı hareket merkezi arasında irtibatı sağlayan Faslı ajanlardan birini yakalayan Fransızlar, Proebster ve Hayri Bey'in Ahmed el-Heybe nezdinde icra

³ Bkz. Ekler, ek-1

⁴Ahmed eş-Şems ve faaliyetleri hakkında Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgeden aktarılanlara göre Fas ulemasından olup Şeyh Maülayneyn'in halifesi olan Ahmed eş-Şems'in "Şinkit'te sözü dinlenen bir zat olduğu ve savaş zamanında Şam'da bulunduğu" notu düşülmüştür. Bkz. Suat Mertoğlu, "Osmanlı Hilafeti, Almanya ve Mağribli Aktivistler 1914-1918", *Osmanlı Döneminde Mağrib ve Batı Akdeniz Milletlerarası Kongre Tebliğleri*, Rabat, 2009, s.172.

edecekleri vazifeden haberdar olmuşlardı. Öyle ki, isminin Osmanlı yazışmalarına yansıdığı yukarıda belirttiğimiz Ahmed eş-Şems'ten dahi haberdar olan Fransızlar, Topçu Yüzbaşı Hayri Bey'in İstanbul'dan yola çıkmadan evvel Ahmed eş-Şems ile buluştuğunu ve ondan talimatlar aldığından ve hatta görüşmenin sonunda Ahmed eş-Şems'in, Hayri Bey'e kendi tesbihini hediye ettiğinden dahi haberdardır. Fransızların raporuna göre de büyük bir alim olan Ahmed eş-Şems, bir dönem Mevlay Abdülhafız'ın sarayında ders verdikten sonra İstanbul'a gelerek burada Ahmed el-Heybe'nin temsilciliğini yapmıştır. Sonuç itibarıyla Proebster ve heyetinin karaya çıkacağı esnada bölgede devriye gezen birkaç Fransız teknesinin denizaltıyı fark etmesi sebebiyle daha evvel kararlaştırılan Assaka bölgesinde teslimat gerçekleştirilememiştir. Daha güneyde bulunan güvenli bir bölgede, karadan iki mil uzakta iki adet sal yardımıyla malzemeler kıyıya çıkarılmak istenmiş fakat karaya varılacağı esnada salların batmasıyla büyük bir kaos meydana gelmiştir. Çok büyük kısmı denizin dibine gömülen silah, cephane ve altın gibi malzemelerin çok azı karaya salimen çıkarılmıştır. Akşama doğru bölgedeki Şanakite kabilesinden birkaç kişi Proebster ve Hayri Bey'i gafil avlayarak, karaya çıkardıkları malzemeye el koymuş fakat daha sonra onların Ahmed el-Heybe'ye yardım için İstanbul'dan Sultan tarafından gönderildiklerine ikna olunca el koydukları malzemeleri geri vermişlerdir. Tam manasıyla başarı elde edilemeyen bu maceralı etaptan sonra heyetin Kanarya Adaları'na, Las Palmas'a geçtiğini bilmekteyiz.(Segonzag, 1917, s. 91).

Topçu Yüzbaşı Hayri Bey'in Madrid'deki Osmanlı Sefareti'ne gönderdiği raporu "çok gizli" ibaresiyle merkeze ileten Maslahatgüzar İbrahim Ziya Bey, Hayri Bey'e göre Fas'taki icraatta başarı elde edilebilmesi için bölgeye çok sayıda subay ile birkaç yüz Osmanlı askerinin gönderilmesi şarttır. Bu doğrultuda İbrahim Ziya Bey, Alman askeri ataşe von Kalle ile yaptığı görüşmede, Fransa'da esaret hayatı yaşarken bir şekilde firar edip Barselona'ya gelmiş olan on üç Osmanlı askerinin değerlendirilmesini teklif ettiğini de raporunda belirtmiştir (BOA. HR.SYS. D.2393, G.2, 53). Fakat Harbiye Nazırı Enver Paşa, daha evvel Alman subaylarla Osmanlı subayların arasında Fas'ta yürütülen harekate dair çıkan anlaşmazlık neticesinde Fas işlerinin tamamen Almanya elçiliğinin uhdesine bırakılmış olduğundan bahsederek bu nevi bir teşebbüsün uygun görülmediğini maslahatgüzara gönderdiği cevabında belirtmiştir (BOA. HR.SYS. D.2393, G.2, 57).

Yüzbaşı Hayri Bey, 1917 senesinde Fransızların İspanyollara uyguladığı diplomatik baskının oldukça artmasının bir sonucu olarak bulunduğu Las Palmas'tan Madrid yakınlarındaki Alcalá kasabasına getirilerek burada zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Her ne kadar İspanyol yetkililere kendisinin bir sene evvel devrimci fikirleri sebebiyle Osmanlı Ordusu'ndan uzaklaştırıldığını ve dolayısıyla Fas'a gelişinin herhangi bir görev kapsamında olmayıp şahsi tercihi ile bu seyahati yaptığını söylese de Hayri Bey bu ifadelerle İspanyol yetkilileri ikna edememiştir. Alcalá'da bulunduğu esnada Maslahatgüzar İbrahim Ziya Bey, Hayri Bey'i ziyarete gitmiştir. Bu ziyarette Hayri Bey'in söylediğine göre kendisi Las Palmas'ta bulunduğu esnada düzenli olarak Ahmed el-Heybe ile mektuplaşarak görüşmektedir. Ahmed el-Heybe, Hayri Bey üzerinden Osmanlı Devleti'nden subay ve asker talep etmektedir (BOA. HR.SYS. D.2393, G.2, 62).

Fakat Hayri Bey'in Madrid yakınlarına nakledilerek zorunlu ikamete tabi tutulması dolayısıyla iletişim kopmuştur. Ayrıca Enver Paşa tarafından verilen emir neticesinde de Osmanlı subaylarının Almanya tarafından yapılacak olası bir yardım hareketine dahil edilmemesine karar verilmiştir. Proebster ve Hayri Bey'in büyük oranda başarısız sayılabilecek görevi haricinde Almanya'nın da başka herhangi bir teşebbüsü olmamıştır.

Almanya ve Osmanlı Devleti'nin, Ahmed el-Heybe'ye mücadelesinde destek olmak amacıyla gönderdiği subaylar, tam olarak arzu edilen sonucu elde edemeyerek bölgeden ayrılmışlardır. İlerleyen süreçte Ahmed el-Heybe, Madrid'deki Alman-Osmanlı heyetiyle irtibatını sürdürmüştür. Fransızlarla ve onların desteklediği Faslılarla mücadelesine devam eden Ahmed el-Heybe, 1917'de bölgede Fransızların desteklediği önemli bir kabile lideri olan Hayda U Umis'i ortadan kaldırarak önemli bir başarı kazanmıştır (Soussi, 2013). Anlaşıldığı kadarıyla bu zaferini Almanya ve Osmanlı Devleti'ne müjdelemiş olan Ahmed el-Heybe'ye bu iki devlet tarafından hazırlanmış ortak bir mektup gönderilmiştir. Daha evvel bir örneğini de gördüğümüz üzere Fransızlar bölgede çalışan Osmanlı ve

Alman ajanlarını yakalayıp bazen bu gibi yazışmaları ele geçirmektedir. Yine Fransızlar tarafından ele geçirilen ve daha sonraki yıllarda yayınlanan, Madrid'de hazırlanmış 10 Şubat 1917 tarihli bu mektuba göre, Almanya ve Osmanlı Devleti namına her iki devletin Madrid'de bulunan elçileri, Ahmed el-Heybe'nin Hayda U Umis karşısında elde ettiği zaferden duydukları memnuniyeti dile getirmektedir. Müslümanların ve "Mağribü'l-Aksa"da mücadele edenlerin galibiyetinden şüphe duyulmadığı belirtilmiş ve yeni zaferler için temennilerde bulunulmuştur. Fransızlara karşı oldukça şiddetli bir üslubun kullanıldığı mektubun son kısmında, oldukça zorlu bir mücadele verildiği ve çokça sıkıntıyla karşılaşıldığı fakat mücadeleye devam edilirse nihayetinde kutsal amacın yani vatanın düşmandan kurtarılmasının gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir (Anonim, 1918, s. 24). Bu mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Almanya ve Osmanlı Devleti, Madrid'deki temsilcileri üzerinden Ahmed el-Heybe'ye hükümetleri adına mühürlü resmi mektuplar göndermişlerdir. Fransızlar, mektubun her iki devletin Madrid'deki elçileri tarafından hazırlandığı görüşünü öne sürmelerine rağmen mektubun altında imza olarak Osmanlı Devleti Naibi ve Almanya Devleti Elçisi ibareleri mevcuttur. Cihan Harbi esnasında Osmanlı Devleti'nin Madrid Elçisi olan Sezai Bey'in, İspanya'da değil İsviçre'de ikamet ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla mektubun, Maslahatgüzar İbrahim Ziya Bey ile Alman askeri ataşe Arnold von Kalle tarafından hazırlanmış olması fakat tesirini artırmak amacıyla imzada Naip ve Elçi ifadelerinin kullanılmış olması daha muhtemeldir.

Sonuç:

Osmanlı Devleti, Cihan Harbi boyunca birçok cephede fiilen savaştığı gibi birçok bölgede de propaganda ve gayrinizami harp tekniklerini kullanarak düşmanlarını zayıflatmaya gayret etmiştir. Bu bağlamda Teşkilat-ı Mahsusa subaylarının faaliyet gösterdiği bölgelerden bir tanesi de Fas olmuştur. XVI. yüzyılda birkaç yıllık bir müddet dışında Osmanlı Devleti hakimiyetine girmemiş ve sultanları da hilafet iddiası gütmekte olan Fas, Cihan Harbi başlangıcından iki sene evvel Fransa himayesine girmiştir. Cihan Harbi boyunca diğer sömürgelerden olduğu gibi Fas'tan da on binlerce asker toplanmış ve bu askerler Fransa saflarında muhtelif cephelerde savaşmışlardır. Birçok Faslı asker, Fransa saflarında savaşa iştirak etmişken diğer tarafta birçok Faslı da ülkelerinde bulunan Fransız yönetimine karşı mücadele etmiştir. Cihan Harbi başlamadan evvel dahi Fas'ta birçok direniş hareketinin varlığı dikkat çekicidir. Bu direniş hareketlerinin büyük çoğunluğu, tıpkı Fas sultanları gibi şürefaya mensup kimseler oldukları, hatırı sayılır ölçüde kuvvete sahip olmaları ve Almanya ile Osmanlı Devleti gibi ülkelerin desteğini almaları bakımından Fransız yönetimi için ciddi tehdit oluşturmuşlardır.

Cihan Harbi'ne dahil olup cihad-ı ekber ilan eden Osmanlı Devleti, Fas Müslümanlarını Fransa'ya karşı ayaklandırmak için Almanya ile ortak hareket düzenlemiştir. Bu hareket çerçevesinde İspanya'ya gönderilen subaylar, eski Fas Sultanı Abdülhafiz'in merkezinde bulunduğu bir strateji geliştirmişlerdir. Bu strateji doğrultusunda Fas'ta devam etmekte olan direniş hareketlerine finansal, lojistik ve teknik destek sağlamak için İspanya ile Fas arasında bir ağ oluşturmuşlardır. Süreç içerisinde Alman subaylarla hareketin işleyişi hususunda fikir ayrılığı yaşayan Osmanlı subayları, Almanya'nın talebi doğrultusunda Enver Paşa tarafından görevden alınmıştır. Buna rağmen İspanya'da kalmaya ve Fas işleriyle ilgilenmeye devam ettikleri anlaşılan subaylar, savaş boyunca Fas'taki direniş liderleriyle irtibatlarını muhafaza etmişlerdir.

Fas'taki direniş hareketlerinden bir tanesine liderlik eden Ahmed el-Heybe, babası Şeyh Maülayneyn'den devraldığı cihadı 1912'de Merakeş'i ele geçirmek ve saltanatını ilan etmek suretiyle daha ileri bir noktaya taşımıştır. Fransızlar karşısında kısa sürede geri çekilmeye mecbur olsa da 1919'daki vefatına kadar mücadelesini sürdürmüştür. Bu mücadelesi esnasında Almanya ve Osmanlı Devleti ile iletişim halinde olan Ahmed el-Heybe, Osmanlı Sultanı Mehmed Reşad'a hitaben yazdığı bir mektupta Mehmed Reşad'ın hilafetini kabul ederek biat etmiştir. Bu biat, savaş şartları ve verilen mücadelede dış desteğe olan ihtiyaç göz önünde bulundurulursa konjonktürel bir biat olarak değerlendirilebilir. Fakat sembolik de olsa, yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da hükümrانlığını tesis edemediği tek bölge olan Fas'ta saltanat iddia eden bir liderin Osmanlı Sultanı'nın hilafetini tanıması oldukça önemlidir. Cihan Harbi esnasında ve sonrasında Osmanlı Hilafeti'nin meşruiyetinin "nesep" üzerinden sorgulandığı da göz önünde bulundurulursa, tıpkı döneminde Fas

saltanatında hak iddia eden diğer liderler gibi peygamber soyundan gelen Ahmed el-Heybe'nin Sultan Mehmed Reşad'a bağlılık bildirmesi dönem için oldukça çarpıcıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti (HR.) Siyasi (SYS.): D.2392, G5, 49-55 ; D.2393, G.2, 53; D.2393, G.2, 57; D.2393, G.2, 62.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE)

Birinci Dünya Harbi (BDH.): Kls.1833, D.207, 23.

Foreign Office (FO)

371/1114 ; 413/57.

Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve (CADC)

206CPCOM/433.

Diğer Kaynaklar

Agrou, R. (2018). La harka du Jninar: Un épisode de la Grande Guerre dans le Sud-ouest marocain (mars-mai 1917). *Hespéris-Tamuda*, 159-175.

Anonim. (1918). El Hiba et le Allemands. *Afrique Française*, 24-25.

Bekraoui, M. (2009). *Les Marocains dans la Grande Guerre 1914-1919*. Rabat: Publication de la Commission Marocaine d'Histoire Militaire.

Burke III, E. (1972). Pan-Islam and Moroccan Resistance to French Colonial Penetration, 1900-1912. *The Journal of African History*, 97-118.

Burke III, E. (1975). Moroccan Resistance, Pan-Islam and German War Strategy, 1914-1918. *Francia*, 434-464.

Burke III, E. (1976). *Prelude to Protectorate in Morocco : Precolonial Protest and Resistance, 1860-1912*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Correale, F. (2008). Le panislamisme d'Abd al-Malik ben Abd al-Qadir Muhyi al-Din (1914-1924). Une alternative au Maroc alaouite ? P. Gandolfi içinde, *Le Maroc aujourd'hui* (s. 75-98). Venezia: Il Ponte.

Correale, F. (2014). *La Grande Guerre des trafiquants*. Paris: L'Harmattan.

Ferhat, H. (1999). Chérifisme et Enjeux du Pouvoir au Maroc. *Oriente Moderno*, 473-482.

Kaya, H. (2019, Temmuz). L'Empire Ottoman et les Mouvements de Résistance au Maroc pendant la Grande Guerre. *Tez*. Rabat, Fas: Uluslararası Rabat Üniversitesi.

Kaya, H. (2022). Ottoman Empire and Moroccan Resistance to the French Protectorate in the First World War: Activities of Teşkilat-ı Mahsusa in Morocco. *History Studies*, 41-55.

- Kon, K. (2011). Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu. *Tarih Dergisi*, 211-251.
- Laroui, A. (2001). *Les origines sociales et culturelles du nationalisme marocain (1830-1912)*. Casablanca: Centre Culturel Arabe.
- Mertoğlu, S. (2009). Osmanlı Hilafeti, Almanya ve Mağribli Aktivistler, 1914-1918. *Osmanlı Döneminde Mağrib ve Batı Akdeniz ve Milletlerarası Kongre Tebliğleri*, 169-186.
- Özel, A. (2019). Muhammed Mustafa Mâülayneyn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Rivet, D. (1988). *Lyautéy et l'institution du protectorat français au Maroc (1912-1925)*. Paris: L'Harmattan.
- Segonzag, R. d. (1917). El Hiba fils de Ma El Ainin. *Bulletin de Comité de l'Afrique Française*, 62-67.
- Soussi, E. M. (2013). *Le Caid Najem*. Rabat: Institut Royal de la Culture Amazighe.
- Tetik, A. (2014). *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi, Cilt I : 1914-1916*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Traore, A. (1981). Cheikh Ma el Aïnin ou la dernière résistance saharienne (1831-1910). C. H.-P. Jean Devisse içinde, *2000 ans d'histoire africaine: le sol, la parole et l'écrit. Mélanges en hommage à Raymond Mauny* (s. 997-1012). Paris: Société française d'histoire d'outre-mer.
- Ünalp, F. R. (2019). Birinci Dünya Savaşında Fas: Teşkilat-ı Mahsusa Faaliyetleri ve Alman-Osmanlı Propagandalarına İlişkin Batı Kaynaklı Değerlendirmeler. 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi* (s. 363-373). Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı.

Extended Abstract

Morocco was the last country to be colonized in North Africa. Between 1912 and 1956, Morocco was "protectorated" by France and Spain, during which time various resistance movements struggled against the colonial powers. With the outbreak of World War I, these resistance movements, which had limited means and sphere of influence until then, were supported technically and financially by Germany and the Ottoman Empire and became a serious threat to France. One of these resistance movements was led by Ahmed al-Hiba bin Sheikh Ma al-Aynayn. The importance of Ahmed al-Hiba's resistance movement was that he declared his sultanate following his capture of Marrakech in 1912. Originally as a Sharif and a member of a very influential family in the region, al-Hiba was forced to withdraw from Marrakech, but continued his struggle until his death in 1919. During the World War II, al-Hiba sought help from Germany and the Ottoman Empire, and in a letter to the Ottoman Sultan Mehmed Reşad, he recognized him as caliph and declared his allegiance. Although this event did not have major consequences in practice, it has a symbolic value. This is because Morocco was never under the authority of the Ottoman Empire in any period of history.

Morocco was the only part of North Africa where the Ottoman Empire could not establish actual sovereignty. For centuries, these two Muslim states had sometimes friendly and sometimes antagonistic relations. The fact that Moroccan Sultans also claimed caliphate and border conflicts with the Ottoman administration in Algeria were the main reasons for the strained bilateral relations. However, the colonial movements, which emerged as a serious threat to the Islamic world in the nineteenth century, marked the beginning of a cooperation between Morocco and the Ottoman Empire with the reference of "Pan-Islamism". As a result of the French invasion of Algeria in 1830, the relations between the two states, which had no land connection, continued through ambassadors sent when necessary, but no permanent embassy was established.

In the early 20th century, Morocco was the target of almost all European colonial powers. In particular, France, Britain, Spain and Germany were making important commercial investments in Morocco and were dragging the Moroccan economy into a stalemate with their loans. However, this struggle brought Europe to the brink of war as a result of the aggressive policies of Germany, which was dissatisfied with France's agreement with Britain and Spain to become the most privileged colonial power in Morocco. The German Emperor Kaiser Wilhelm, who visited the city of Tangier in 1905, made a speech expressing that he was the guarantor of Morocco's independence, and then the Algeciras Conference was organized in 1906 to resolve the growing crisis. This international conference was also largely in favor of France. In 1911, a second crisis erupted and the European colonial powers again came to the brink of war when Germany sent a battleship off the coast of Agadir, Morocco. Following this incident, France ceded some of its colonial lands in the Congo to Germany, and in return, Germany gave France a free hand in Morocco.

One of the movements that struggled against the French in Morocco during World War I was the resistance movement led by Ahmed al-Hiba in the southern regions of Morocco. Al-Hiba, who was originally a sheriff and belonged to a family that came from the Chenguitti region in today's Mauritania and gained a lot of influence in the south of Marrakech, declared jihad following the Treaty of Fez signed on March 30, 1912, seized Marrakech and was declared sultan. Ahmed al-Hiba, the son of Sheikh Ma al-Aynayn, the leader of the Fadiliyya branch of the Qadiriyya order, whose influence in Morocco was growing in the early twentieth century, was in contact with the international anti-French lobby even before the outbreak of World War I. Germany, France's main rival in Morocco, contacted al-Hiba through the Germans who were doing business in Morocco and provided him with underhanded support. Moreover, former Ottoman officers who came to the region in an unofficial capacity in 1909-1910 to take part in the modernization of the Moroccan army also contacted Ahmed al-Hiba through the al-Ittihad al-Maghribi, a secret society based in Egypt and striving for the liberation of Muslim lands in North Africa, and some of these officers took part in al-Hiba's forces. The Ottoman Empire, which participated in the World War I on the side of Germany and declared jihad, sent officers to Spain to support the resistance movements in Morocco. These officers, who were based in Madrid, ensured the contact of the resistance movements in Morocco with each other and took part in propaganda and irregular warfare activities in the region. It is remarkable that the Ottoman officers sent to Spain for Moroccan affairs were the aforementioned officers who had traveled to Morocco in 1909-1910. The officers who were dismissed due to disagreements with the German authorities in the execution of the operation, nevertheless remained in Spain and were engaged in Moroccan affairs.

In September 1916, Ahmed al-Hiba wrote a letter addressed to the Ottoman Sultan Mehmed Reşad, stating that the Ottoman Sultan was recognized as the caliph and that any order from him would be carried out. In order to assure better coordination, a representative was requested to be sent to the region. Following the receipt of this letter, a delegation was organized from Germany to Morocco in accordance with Ahmed al-Hiba's request, and

Artillery Officer Captain Hayri Bey was included in the delegation on behalf of the Ottoman Empire. The delegation, which was planned to leave Germany by submarine and go to the Assaka region where Ahmed al-Hiba was active and land the money, weapons and ammunition it brought with it there, was only able to make the delivery with great casualties as a result of its arrival in the region being informed by French intelligence and being discovered by French naval units near the delivery location. Hayri Bey, who was in the delegation, moved to the Canary Islands after the delivery and maintained contact with al-Hiba from there for a while. In 1917, as a result of increasing French diplomatic pressure on Spain, Hayri Bey was brought from the Canary Islands to Alcala, near Madrid, where he was subjected to forced residence. It is observed that the Ottomans were in contact with Ahmet al-Hiba even after Hayri Bey was brought to Spain. According to a document dated February 1917, the French intercepted a letter signed by the German and Ottoman representatives in Madrid congratulating Ahmed al-Hiba on an important victory. In this letter, the representatives of both states pledged their continued assistance to Ahmad al-Hiba.

Morocco, where the Ottoman Empire had no representation and diplomatic relations were maintained through the exceptional exchange of ambassadors, began to be ruled by France during World War I. Although the French preserved the reign of Mawlay Yusuf from the Alawite dynasty, the many resistance movements that emerged in the country are evidence that this situation was not generally accepted. Ahmed al-Hiba, one of the leaders of these resistance movements, first declared himself sultan and then was declared sultan by the elders of the city in Marrakech, which he captured. Although the French increased their control in Morocco during the Great War, Ahmad al-Hiba retained much of his influence in the areas south of Marrakech. Therefore, Ahmed al-Hiba's allegiance to the Ottoman Sultan, although conjunctural, is of considerable symbolic significance. Particularly in the context of the World War I and the subsequent debates over the legitimacy of the Ottoman Caliphate, the significance of al-Hiba's declaration of allegiance, originally a Sharif from the Quraysh tribe, can be better understood.

Ekler

Ek-1: Ahmed el-Heybe'nin Sultan Mehmed Reşad'a Gönderdiği Mektubun Tercümesi⁵:

1833-207-23-1/1
Babıali
Hariciye Nezareti
Tercüme Müdüriyeti

Hariciye Nezaret-i Celilesi'ne 17 Teşrinisani 1916 tarihli Berlin Sefâret-i seniyyesinden vârid olan 1129 numaralı telgrafnâmenin tercümesidir.

Madrid Sefâretimizden alınan telgrafnâme ber-vech-i âti derç ve tezbîr olunur:

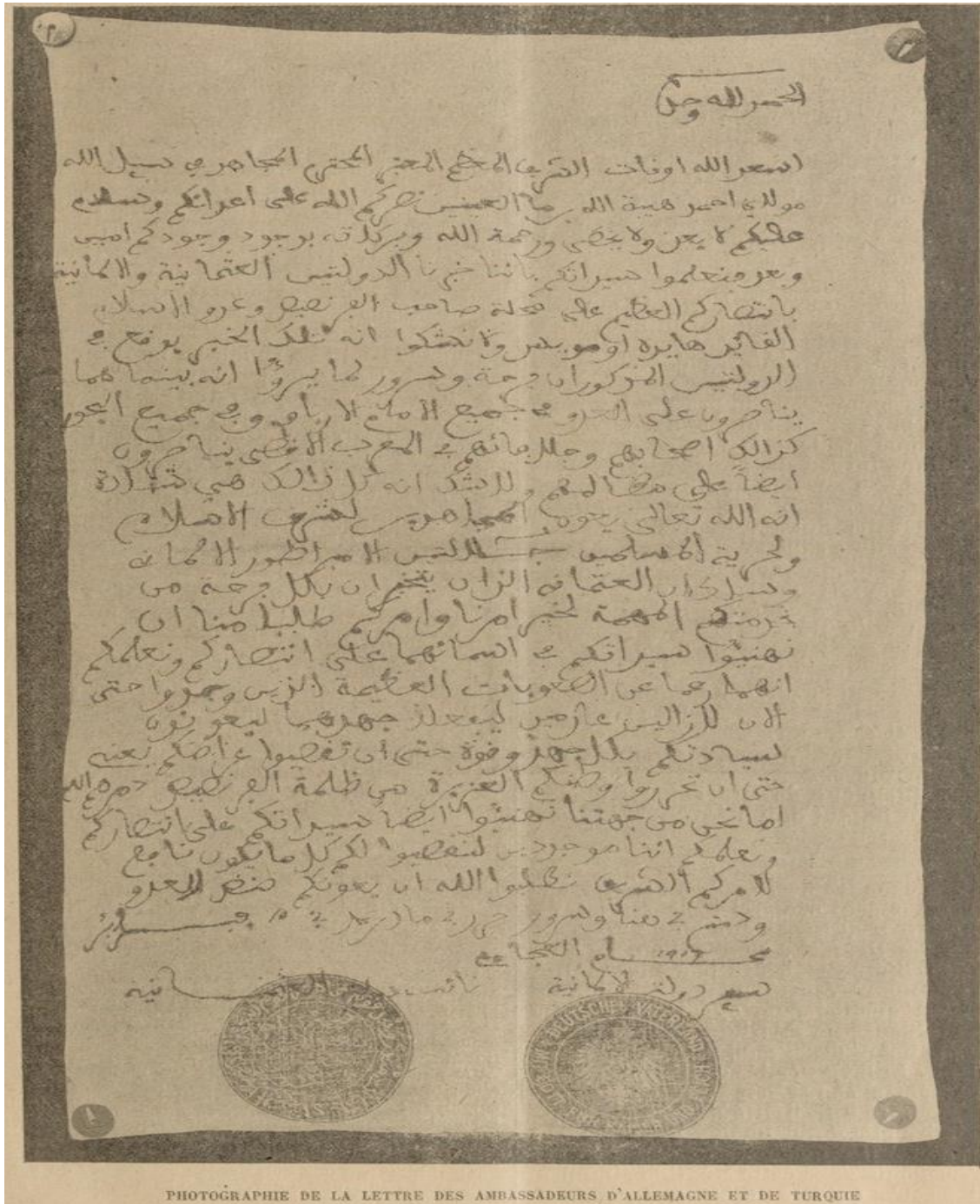
Hâriciye Nazırı Devletli Beyefendi hazretlerine 14 Teşrinisani 1916 tarihli ve 43 numaralı telgrafnâme:

Halife-i Müslimîn şevketli Sultan Mehmed Reşad Han-ı hâmis hazretlerine el-Heybe tarafından takdim olunan arızanın tercümesi ber-vech-i zîr arz olunur:

“Cenâb-ı Hak zât-ı şâhânelerini savn-ı samedânîsine mazhar buyursun. Emr-i cihâda ve evâmir-i İlâhiyye'yi ifâya bezl-i mechûd eden zât-ı şâhâneleriyle Millet-i Osmaniyye'nin davasına suret-i kat'iyede iştirak ederim. Düşmanın (Fransızlar) Mağrib ile Havz, Sûs ve Sahrâ'da irtikâb ettiği mesâvi nezd-i âli-i mülûkanelerinde meçhul değildir. Düşmanlar havâli-i mezkurede mütemekkin efrâd-ı ahâliyi kendi zîr-i hâkimiyetlerine vaz' ederek Dîn-i İslâm'ı imhâ etmek istiyorlar. Fakat Cenâb-ı Hak bunlara kendilerinden daha ziyade kavîyyü's-şekîme olan ve deâni'l-hayr-i hilafet-penâhileri semeresiyle İslamiyetin emr-i himâyesini deruhte eden Almanya'yı taslît buyurdu. Hemen Cenâb-ı Hak Devlet-i Osmaniyye ile müttefiklerini muhafaza ve düşmanları kuvve-i cebriyye ile ve ahalilerinin za'fve ihâneti yardımıyla işgal ettikleri bütûn memalikten makrûhen def' buyursun. Gerek kendim ile memleketim ve gerek memalik-i mütecâvirenin kâffe-i sekenesi zât-ı âli-i hilafet-penâhilerine arz-ı hizmet ederiz. Taraf-ı şâhânelerinden bizlere itâ buyurulacak bi'l-cümle evâmir her türlü fedakârlık göze aldırılarak tamamiyle infâz kılınacaktır. Nezd-i şâhânelerinde tensîb buyurulduğu takdirde inâyet-i Bârî ile düşmanın def'u imhâsı için icab eden planı serian kararlaştırmak üzere Fas veya (mesela Kanarya Adaları gibi) İspanya Limanlarından birine zât-ı hümayun-ı mülûkaneleriyle Devlet-i Osmaniyye'nin vekil ve murahhası sıfatıyla bir zâtın lütfen i'zam buyurulması bizce pek ziyade mûcib-i memnuniyet olacaktır. Zât-ı meâlî-simât-ı şehriyârilerinin düşman üzerinde ihraz buyurdıkları parlak muzafferiyetler bizce bâdî-i sürûr-ı azîm olmuş ve zât-ı şâhânelerinin hemîşe mazhar-ı inâyet-i celîle-i sübhâniye olmaları temenniyâtı tarafımızdan yâd-ı ..... edilmekte bulunmuştur.”

⁵ Bu belgeyi ATASE arşivindeki çalışmaları esnasında bularak transkripsiyonunu yapan ve bana gönderme nezaketini gösteren Dr. Polat Safi'ye şükranlarımı sunarım.

Ek-2/1: Madrid'de bulunan Almanya ve Osmanlı Devleti temsilcileri tarafından Ahmed el-Heybe'ye gönderilen mektubun sureti:

PHOTOGRAPHIE DE LA LETTRE DES AMBASSADEURS D'ALLEMAGNE ET DE TURQUIE

Ek-2/2: Ek-2/1’de verilen Arapça mektubun günümüz Türkçesine Fransızcadan tercümesi:

Hamd bir olan Allah’adır.

Şerefli, muhterem, Allah yolunda mücahid, Şerif Mevlay Ahmed Heybetullah bin Maülayneyn Hazretleri (Allah size düşmanlarınıza karşı zafer nasip eylesin), Allah vaktinizi bereketli, günlerinizi saadetli kılsın.

Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Amin.

Size bildirmek isteriz ki İslam’ın düşmanı ve Fransızların taraftarı olan Kaid Hayda U Umis’in kuvvetlerine karşı kazandığımız zaferin haberini Osmanlı ve Alman hükümetlerine ilettik.

Her iki hükümetin de orduları Avrupa’da ve tüm denizlerde düşmanlarına karşı zaferler kazanırken Mağribü’l-Aksâ’daki destekçileri ve müttefiklerinin zalimler karşısında kazandığı zaferden memnun ve mesrur olacaklarından şüphemiz yoktur.

Hiç şüphesiz bu, hak yolunda, Müslünların hürriyeti ve İslam’ın şerefi için savaşanlara Allah’ın yardım ettiğinin bir kanıtıdır.

İcraatlarınızdan ve mücadelenizden haberdar olan ve memnuniyet duyan Alman İmparatoru ve Osmanlı Sultanı, son zaferiniz vesilesiyle bizden sizi tebrik etmemizi istediler.

Biliniz ki karşı karşıya kalınan büyük zorluklara rağmen, hükümetlerimiz ellerinde bulunan tüm imkân ve güçle yüce amacınıza ulaşacağınız, yani memleketinizi Fransızların (Allah onları kahretsin!) zulmünden hürriyete kavuşturacağınız güne kadar size yardıma devam etmeye hazırdır.

Şahsen bizi ilgilendiren kısma gelirsek, biz de kazandığımız zafer dolayısıyla sizi tebrik ederiz. Bilmenizi isteriz ki biz de yüce amacınıza ulaşabilmeniz için lazım gelen ne varsa yerine getirmek adına elimizden geleni yapmaya hazır durumdayız.

Düşmanlara karşı yürüttüğünüz mücadelede Cenâb-ı Allah’tan sizlere yardım etmesini niyaz ediyoruz.

Neşe ve huzur içinde kalmanız temennisi ile,

Madrid, 10 Şubat 1917

Osmanlı Devleti Temsilcisi

Mühür

Almanya Büyükelçisi

Mühür